

ПІСЛЯСЛОВО

ПРОБЛЕМИ РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ

Україна практично вже третій рік як має нову владу. Це не так багато часу, щоб робити якісь далекосяжні висновки про її діяльність. Ламати чи перебудовувати усталене двома десятиліттям років незалежності вже не просто, а подеколи це й не треба робити, бо ж не все, що було, можна позначити знаком *мінус*. Це можна сказати і про сферу релігійного життя України, про утверджену в ній свободу буття релігії, визнану світом одну із найдемократичніших систем державно-церковних відносин.

Україна – поліконфесійна країна. Законодавчо вона закріпила свободу віросповідань і свободу особистості в її релігієвиборі та релігієвияві, світськість сфер суспільного життя і можливість конфесій на урізноманітнення форм свого вираження, право на вільну пропаганду релігії і водночас широке соціальне служіння релігійних спільнот, право на володіння майном і водночас реституцію його. Держава багато зробила у сфері толерантизації міжконфесійних відносин, у вирішенні ряду проблем міжконфесійного і внутрішньоцерковного протистояння.

В останньому є помітна заслуга Української Асоціації релігієзнавців, Української Асоціації релігійної свободи, а насамперед Відділення релігієзнавства ІФ НАН України. Ми першими разом із тодішнім Держкомрелігії України почали проводити науково-практичні конференції з проблем свободи релігії, регіональні Дні релігійної толерантності із запрошеннями до участі в них не тільки науковців, а й державних службовців із областей, в полі опіки яких знаходяться проблеми релігійного життя, запрошенням представників багатого різноманіття конфесій країни. Саме ми започаткували видрук щомісячника «Релігійна панорама» і річника «Релігійна свобода» з видруком в них матеріалів з питань свободи совісті, науково обґрунтованої вибудови державно-церковних відносин, толерантизації міжконфесійних взаємин. Саме ми упорядкували (і в цьому помітна заслуга к.філос. н. М.Бабія) і три рази випустили у світ й поширили по країні збірники міжнародних та українських правових документів з питань свободи совісті і віровизнань. Саме ми започаткували низку заходів із запрошенням до участі в них представників різних конфесій.

Багато проблем релігійного життя України актуалізувала Помаранчева революція. Насамперед це те, що воно *має бути україноцентричним*. Діючі на наших теренах релігійні спільноти мають працювати на вибудову незалежної Української держави, на наше національне відродження. Релігія не має тягнути людину у світ темного середньовіччя, до втечі зі світу: вона покликана сприяти духовному становленню особистості, утвердженню її в її

людській самості. Унісонять цій думці слова молодого архиєпископа УПЦ МП Олександра (Драбинка). «Перші слова, які Ісус Христос промовив після воскресіння: «Радійте! Ще раз кажу: радійте!» і «Мир Вам!», - зауважує владика. - Не треба малювати похмурого «середньовічного» Бога. Просто треба любити його і Він віддячить тим же... Митрополит Володимир (Сабодан) завжди мене навчав, що християнство – це релігія радості... Інакше кажучи: якщо ми віримо, тож маємо радіти».¹⁰¹³

Свобода буття релігії і віросповідань має знайти реальне втілення і правове забезпечення. В демократичній державі немає місця поділу релігій на бажані і небажані. Вона може лише виявляти інтерес до того, як всі їх включити в русло нашого національного поступу, духовного розвитку, українського відродження.

Проте, як це слушно зауважує Дмитро Павличко, «наша влада начебто призабула своє національне покликання... Таке враження, що влада не має наміру нічого змінювати в жалюгідному існуванні української мови і книжки, культури і преси (додамо – і власне українських релігійних спільнот – А.К.)». Незрозумілим є цілування Президента в день його інавгурації з тим Патріархом, Церква якого всіляко обстоює ідею повернення України до єдиної держави з Росією, до якогось проклятого українцями «руського мира», в якому місце їм лише як малоросам. Незрозумілим для українців є його постійне на духовній основі контактування лише з цією Церквою, її Першоієрархом, для якого Україна постає «окраиной» Кирилом обстоюваного «руського мира». Може тут щодо В. Януковича спрацьовує виокремлений тим же Дм. Павличком принцип «нашої рабської психології, яка боїться мертвих тиранів, прагне приподобитися лицемірному ворогові, поставити свічку Богові й перехреститися перед відзнаками диявола».

Незрозумілим є для українців братання на місцях нової влади (не лише на Сході і Півдні країни, а й в центральному її регіоні) із явно непроукраїнськи налаштованою Церквою Московського Патріархату, користання януковичськими чиновниками послугами в освяченні своїх владних помешкань (а то й власних домівок і дач) служителями культу цієї однієї Церкви. Незрозумілою є байдужість Президента до тієї Київської Східнохристиянської традиції, лише на основі якої можливе відродження й становлення Єдиної Української Християнської Церкви, а не на основі простого організаційного поєднання Православних Церков, що вибудовані на московсько-православній традиції. Незрозумілою є також байдужість нинішньої влади до розгулу в країні проросійських білямосковсько-православних згурбищ, які марширують під російськими, а то й царськими, прапорами, вулицями міст, передусім Києвом, всіляко ратують за відродження імперії Миколи II, протестують проти входження України в Європу й агітують за якийсь «східнослов'янський союз» з Росією і Білоруссю. Незрозумілим є також запевнення Президентом Предстоятеля УПЦ МП в тому, що органи влади не будуть підтримувати ті громади цієї

¹⁰¹³ День. – 2012. – 15 лютого.

Церкви, які вирішили перейти у **власне** Українські Православні Церкви, зберігаючи при цьому за собою право на власність храму. Незрозумілим є те, як може Президент своєю байдужістю до процесу введення в навчальний план державних шкіл послухним йому табачниківським Міністерством освіти християнської етики порушувати цим Конституцією і законодавством України визначену світськість освіти й відокремлення школи від Церкви. Незрозумілими є також, при поліконфесійності країни, наявні подеколи в промовах Президента звернення до якихось «святих отців», вибіркоче запрошення на різні державні заходи лише представників деяких конфесій, вибіркоче участь його в ролі офіційної особи в заходах лише певних конфесій, переважно Московсько-Православної Церкви. Незрозумілим є також офіційне рекламування виявів релігійності Президента засобами масової інформації під час святкування Різдва чи Великодня, тоді як це має залишатися на рівні його особистого життя, чогось потаємного. Незрозумілою є також та клерикалізація суспільного життя, до якої вдаються нині владні органи різних рівнів, залучаючи при цьому в різних регіонах різні Церкви, тоді як в Європі, куди ми прагнемо ввійти, утверджується його світськість.

То ж складність релігійного феномену вимагає виваженості й делікатності і в ставленні до нього, і у своєму бутті в ньому. Не можна, маючи на рівні свого індивідуального світовідчуття якусь прихильність до певної релігійної течії чи інституції, державному чиновнику будь-якого рівня прагнути свою релігійність зробити спільнотою для всього суспільного буття, не рахуючись при цьому із свободою релігієвияву інших, а разом із тим і свободою на позавіросповідність, з міжнародно визнаною і вже утвердженою в Україні свободою віросповідань.

Бути українцем в релігійному житті – це не лише дотримуватися традиційних для нашого народу обрядів, не лише відвідувати традиційні для нього храми, а й вловити, що в цьому є **від роду нашого**, а що привнесено протягом століть колоніальної неволі від релігійних чужинців. Важливо добре знати (не тільки богословам чи науковцям, а й владним службовцям) особливості нашої української релігійної історії і релігійної традиції. Так, Українське Православ'я – це не стільки церковна організація із прикметником «українська», а складний і духовно багатий культурно-історичний феномен, що сформувався в період незалежного буття Київської митрополії в X-XVII століттях і зневажений в часи московсько-православної неволі так, що Тарас Шевченко влучно назвав це «Церквою-домовиною». Знаний митрополит Іларіон (Іван Огієнко), коли йшла мова про вибудову Української Церкви, мав цілу програму її деоросіянення й українізації, вдатися до чого або не здатні із-за своєї неосвіченості й невихованості на власне українській історії та ментальності, або ж не хочуть із-за історичного непам'ятства навіть владики тих Церков, які ми часто називаємо сутнісно українськими.

Нинішній Президент країни усвідомити це явно не може, бо ж за національністю він не українець, а відтак українські національні святині не є для нього цінністю, а якщо він подеколи й виявляє до них якусь зовнішню повагу, то робить це лише тому, що цього вимагає від нього його статус все таки Глави держави Україна.

Цей нюанс вловив навіть митрополит Черкаський Софроній із УПЦ МП, коли заявив, що цю Церкву обов'язково має очолювати українець, а не той же одеський митрополит-росіянин Агафангел, який на це, враховуючи критичний стан здоров'я Предстоятеля УПЦ МП митрополита Володимира, зорієнтувався. Ні Москва, ні Константинополь, ні Рим, наголошує владика Софроній, не мають визначати своїм «принципом визнаності» розвиток релігійного життя в Україні. Не хтось ззовні, а ми самі маємо і можемо узаконювати свій релігійно-організаційний статус у світі відповідно до того, що маємо одну з найбільших православних спільнот у світі. «Що стосується Української автокефалії, то слід заглянути в історію, щоб зрозуміти, якою має бути місце і статус Православної Церкви в Україні. Ще Москва не з'явилася, а була вже Київська Русь. І всі єпархії дивилися на Київ, - зазначає владика Софроній. - З часом митрополій стало дві – Київська і Московська... Потім ми ввійшли в одну імперію і стали нібито одним народом, тому для церковної організації нібито краще було, щоб була одна Церква... Але ж зараз у нас дві держави, які мають різні Конституції, різні системи влади, то чому тоді ми не маємо права думати, щоб самим керувати і церковним життям?» – запитує митрополит і далі наголошує: «Це неминуче: коли є дві держави - мають бути й окремі Церкви, з якими можна вирішувати всі проблеми державного характеру. Коли український парламент чи президент щось вирішують, вони ж вже не їздять за благословінням в Москву, вони ж мають одержати його тут, на місці».¹⁰¹⁴

Боляче спостерігати, як шляхом рейдерства проросійські сили, очолювані митрополитом-росіянином Агафангелом Савіним при схваленні того патріархом Московським Кирилом (а закулісно – і В.Путінім), мовчазній згоді вищої української влади і потуранні цьому малоросійського єпископату УПЦ МП фактично нахрапно захопили церковну владу у Церкві Московсько-Православної юрисдикції, перетворивши митрополита Володимира у «в'язня лікарні». Але в народі кажуть: «Бог палкою не б'є!». Він не хзабуває. Точно в такий же спосіб Володимир 20 року тому перебрав на себе владу в Українській Церкві на Харківському псевдособорі у тодішнього глави УПЦ митрополита Філарета. Можна сподівтися, що українство зрештою проснетися і в декого з єпископів, і в кліру й мирян УПЦ МП і вони повернуться до істинного Українського Православ'я. Бо ж в Харкові не Філарет був зрадником, а його зрадили ті, хто раніше підтримували ідею Патріархату УПЦ.

Перед УПЦ МП тепер нависла доля втрати самостійності в управлінні, поділу подібно до російських теренів на митрополії, а зрештою зникнення як

¹⁰¹⁴ НГ-Релігії. – 2012. – 18 января.

церковної одиниці при паралельному набутті російської ставропігії святинями православних українців – Києво-Печерською і Почаївською Лаврами.

Відтак шлях до Православної Автокефалії лежить не через надання її Москвою, україноненависним Кирилом. Україна має свою Помісну Церкву – Київський Патріархат. Її не всі визнають в православному світі і в унісон з ними співаюча, як це не боляче для нас, Римо-Католицька Церква, Апостольська столиця - Ватикан, яка історично вже неодноразово відзначилася своєю недоброю щодо України. Але, як це слушно зауважував ще покійний Патріарх УПЦ КП Мстислав: визнаймо самі себе, а інші – визнають, куди вони дінуться. Скористаймося й порадою іншого Патріарха цієї ж Церкви – покійного вже Володимира (Романюка), який у своїй ідеї киевоцентризму відводив Києву з його багатою східнохристиянською традицією роль «другого Єрусалиму». Пора не лише Москві, а й Риму сказати стоп у їхніх гендлюваннях сферою українського релігійного життя, позаспинному підступництву, нищенню в Україні українського. Скажімо, не на Українську Церкву працювала Баламандська угода з підписами і Москви й Ватикану, але в УГКЦ чомусь сприйняли її надто спокійно, не згадали тих умов рівності, за яких було підписано Київською митрополією в 1596 році унію з Римом. Маємо і тут 100% малоросійство.

Президент В. Ющенко у своїх виступах неодноразово актуалізував питання об'єднання Православних Церков України, висловлював свою готовність прилучитися до вирішення проблеми утворення в країні Помісної Православної Церкви. З його противсіхівської підтримки обраний наступник В. Янукович так чітко не висловлюється з цього приводу. Він є вірянцем Церкви Московського Патріархату, а відтак певно й дивиться на проблеми Православ'я України з її точки зору, через її інтереси. При цьому він виявляє явну байдужість чи ж відстороненість до тих зовнішніх втручань в діяльність УПЦ МП, які виражає Патріарх Кирило, зачистивши із своїми візитами в Україну і переслідуючи при цьому явну мету - урізати ту самостійність УПЦ МП в управлінні, яку вона одержала від його попередника. Кирило ратує у своїх промовах в Україні за самодержну Московсько-Православну імперію без будь-яких натяків при цьому на автономність УПЦ МП. Він вдає з себе демократа у сфері релігійного життя, в той час коли його духовний син голова синодального відділу із взаємовідносин Церкви і суспільства протоієрей Всеволод Чаплін заявляє, що «потрібно подумати сьогодні про потужну військову присутність Росії в усіх регіонах, де люди просять захисту від помаранчевих експериментів, від різного роду «кольорових революцій»... Навіть якщо Росії знадобиться це, то росіяни братимуть участь у бойових діях. Цього не потрібно сьогодні боятися: армії потрібно нарешті дати справжню роботу... У цих діях має брати участь принаймні **весь (!!!)** чоловічий елемент нашого народу». Відтак із уст московського батюшки

звучить прямий заклик до війни проти сусідів, зрозуміло – й проти «помаранчевої України».

Але тут згадуються слова із виступу на засіданні Всесвітнього російського народного собору в Москві львівського архієпископа УПЦ МП Августина: «Ми очікуємо кроків з боку Росії як загін, що чекає команду в бій», заявив він тоді. То ж чи не такі «загони» готує в Українському війську владики Августин, одержавши від Синоду своєї Церкви (а водночас і згоду Міноборони України) право на його духовну опіку? Тепер, з призначенням міністром оборони України русака - вихідця із державних служб Росії, така опіка владики певне не тільки зростатиме, а й набере більш дієвих форм у паралелі з тією українофобською політикою, яку проводить міністр освіти Дмитро Табачник.

Автору цього Післяслова не один раз приходилося вступати в перепалку із цим фашиствующим цапинобородим улюбленцем Москви навіть на деяких закордонних конференціях. З'ясувалося, що протоієрей жив і свого часу закінчив школу у Львові. Як бачимо, тут влучними будуть слова українського прислів'я: скільки вовка не годуй – він все одно в ліс дивиться. То ж не українськими є неукраїнці в Україні! Приходьками! Те, що не може прямо сказати Патріарх, говорить його багаторічний вихованець Чаплін: «Пора и силу применить!».

Як бачимо, проблема з Православ'ям України не є простою. Багаторічне існування його роз'єднання засвідчує, що Православні Церкви країни не здатні самі вирішити питання свого об'єднання, а то й вже змирилися з існуючим станом речей, звично функціонуючи в конкуруючому між собою стані. Після утвердження при владі В.Януковича звучали заклики до неї вирішити питання єдності «болгарським шляхом», це б то ліквідацією спеціальним указом Президента УПЦ КП та УАПЦ і включення їх організаційних структур і майна до УПЦ МП. Але ті, хто пропонує таке, не враховують відмінність церковних розколів в Україні і Болгарії. Якщо в останній розкол відбувся на політичній основі – нова Церква відмовила у своєму підпорядкуванні тому патріарху, який був ставлеником комуністичної влади, то в Україні розкол відбувся насамперед на національній основі. На відміну від Московсько-Православної Церкви України, УПЦ КП і УАПЦ є **власне** українськими Церквами, а не Церквами лише за назвою «Українська». Адміністративна ліквідація їх – буде виявом насилля над духовністю корінної нації країни, над національною ідентичністю українців, глумлінням над їх історією. Тоді Православ'я України буде російським.

Об'єднанню в Україні православних Церков протидіють як внутрішні, так і зовнішні чинники. *Внутрішні* – українофобство як різних біляцерковних структур УПЦ Московського Патріархату, так і ряду її владик, переважно із Синоду Церкви; сформована негативна громадська думка щодо якоїсь вигаданої неканонічності Автокефальної Церкви і Церкви Київського Патріархату, анафемство щодо Патріарха Філарета; необ'єднаність Церков власне Українського Православ'я - УПЦ КП та УАПЦ; небажання УПЦ МП

вести хоч якийсь переговорний процес в присутності глави Київського Патріархату Філарета; відсутність української національної свідомості і московсько-православна виучка більшості священства (та й значною мірою парафіян) всіх Православних Церков України; нерозуміння навіть власне Українськими Церквами специфіки Українського Православ'я; зорієнтованість тих чи інших політичних сил на підтримку якоїсь однієї із Православних Церков як єдиноістинної й утвердження ними негативної думки щодо інших. *Зовнішні* – небажання Москви (і РПЦ, і російської влади), в сподіваннях на відродження (в тому числі й за допомогою Церкви) якогось нового Союзу, зокрема Путінівського Євразійського Союзу, надати Українському Православ'ю його законну автокефальну визначеність; відплата українцям за той непослух, до якого вдався владика Філарет у прагненнях, всупереч інтересам Росії, здобути для Української Православної Церкви незалежність; подвійна гра Церкви-Матері Київського Православ'я Константинопольського Патріархату; негласне невизнання Апостольською столицею права на існування в Україні свого Патріархату, своєї Автокефальної Церкви, на поєднання з якою, зрештою, налаштоване греко-католицьке мирянство; підтримка (навіть матеріальна) Російською державою, зокрема її Президентом В. Путіним, як він сказав, «Російської Православної Церкви в Росії» та ін.

Історія засвідчує, що, маючи таку обойму супротиву нормальному розгортанню релігійного процесу, Церкви самі не в змозі прийти у вирішенні проблем своїх взаємовідносин до якоїсь злагоди і порозуміння. Прямо скажемо – без держави тут їм не обійтися. І при тому **власне української держави** (а не тієї, яку маємо). Згадаймо, хто здолав суперечки в християнстві III-IV століть й організував і провів I-й Вселенський Собор в Нікеї в 325 році, що прийняв Символ віри християнства? Імператор Костянтин, який навіть не був на той час християнином. Хто здолав релігійні протистояння в Київській Русі і прийняв із цією метою християнство? Князь Володимир. Можна тут звертатися й до інших прикладів історії. Але всі вона свідчать про те, що у своїх взаємних відносинах християнські Церкви часто далекі від Христової заповіді любові. Вони подеколи виявляли повну нездатність вирішити гострі проблеми своїх взаємних відносин, ворогували між собою навіть гірше, ніж з представниками нехристиянських релігій.

З другого боку, розколоте Православ'я – розколота країна. Комуś це вигідно і треба. Он вже (не без зовнішньої підтримки) добралися й до розколу Української Греко-Католицької Церкви, недавній монолітності якої задрили інші конфесійні спільноти. Формують якусь Візантійську Католицьку Патріархію (а по-іншому – Українську Правовірну Греко-Католицьку Церкву). В громадській оцінці світу із-за цього внутрішньоправославного протистояння про Україну існує негативна думка як країну скандалістів. До того ж, в міжнародному духовному полі із-за цих розколів і знаходження центрів діючих у нас Церков десь в зарубіжжі нас не може презентувати якась єдина національна християнська спільнота. Тому в ролі презентанта

України за цих умов виступає часто Церква країни її колишнього колонізатора - Росії. Інколи приходить (зокрема на Парламенті релігій світу) перебирати це представництво нам – українській релігієзнавчій спільноті.

Той факт, що Українська влада налагоджує контакти із Церквою Константинопольського Патріархату з питання проголошення православної помісності в Україні, не є чимось неприродним, адже остання, а не Московська, є Церквою-Матір'ю щодо Київської Церкви. Саме вона має церковно-законне право визначати статус останньої - автономія чи автокефалія - в православному світі, а не Російська Православна Церква, яка, як наступниця Московської митрополії, неканонічно виниклої в 1448 році, є похідною від Київської митрополії, її донькою. Донька не може давати автокефалію матері. До того ж, не існує якихось кимось схвалених загальноприйнятих міжнародних стандартів церковно-державних й інституційно-церковних відносин. Ті стандарти, які із-за своїх імперських інтересів обстоює Московський Патріархат (раніше – Константинопольська Церква), є власне російськими стандартами і переслідують вони насамперед мету збереження існуючої нині Російсько-Православної імперії. Політичний Радянський Союз розпався – збереглася ще названа церковна імперія, очолювана нині монархом – Патріархом Кирилом.

Відтак ми ще раз наголошуємо на тому, що сфера релігійного життя є надто складною і делікатною. Подібне маємо і в греко-католицизмі, і в протестантизмі, і в ісламі й іудаїзмі, але про це чомусь мало відкрито говорять. Тут дещо релігійно мислячий Президент мав би вирішувати проблеми цієї сфери не на рівні буденних міркувань, а виважених і обґрунтованих висновків певних наукових експертних колективів, шляхом наукового вивчення конфесійного різноманіття України. Цьому міг би сприяти створений на основі нашого Відділення релігієзнавства в структурі Національної Академії наук Інститут чи Центр наукового релігієзнавства.

Говорячи про утворення в країні Єдиної Української Православної Церкви, завжди наголошуємо на тому, що це має бути не простий організаційний процес вивершення такої церковної структури. Вона має сформуватися на основі відродження (наголосимо: саме *відродження*) Київських Православних традицій, тих особливостей, які мало Православ'я X-XVII століть Київської митрополії. Зрозуміло, що воно – не для росіян України. Для них, враховуючи чисельну російську діаспору в нашій країні і значний відсоток зросійщених і неросіян, і мав би діяти Український екзархат Російської Православної Церкви. Як і з Ватиканом, який має в Україні свого посла-нунція, з Московським Патріархатом наша держава мала б укласти спеціальний договір-конкордат, який би визначав сферу і можливі форми його діяльності.

Водночас визнаємо наявність в країні політичного протистояння різних Церков, зокрема, з одного боку, Православна Церква Московського Патріархату, яка відкрито закликала голосувати за В.Януковича і активно

підтримує на місцях його владні структури, і практично всіх інших Церков, які відкрито або мовчазливо (а мовчання – це також ознака згоди) виступають тепер на боці національно-демократичних процесів, виборення і утвердження незалежності Української держави.

Релігійні спільноти українсько-національної орієнтації, а це УПЦ КП, УГКЦ, РКЦУ, УЛЦ і деякі інші, зрештою виявляють в тій чи іншій формі свою підтримку національно-демократичного процесу. В цьому вони знайшли одностайність і в ряді протестантських спільнот та харизматичних Церков, серед окремих об'єднань іудейської релігії, в Духовного Управління мусульман Криму та ін. До такого кроку їх спонукало, з одного боку, відкрита взаємна симпатія В.Януковича і Церкви Московського Патріархату (згадаймо, півтора року свого президентства він спілкувався лише з нею), яка прагне набути завдяки цій співпраці домінуючий статус в релігійному житті України, подібний тому, який має її матірня інституція в Росії. А з другого боку – заяви Президента про рівність свого ставлення до всіх конфесій країни, а відтак і протестантських, і нових, цебто сприйнята ним свобода віросповідань, а не підтримка орієнтованих на українську незалежність релігійних течій.

Проте, одержавши і приймаючи підтримку з боку певних московсько-православних церковних структур, В.Янукович цим самим порушував на державному рівні Закон України про відокремлення Церкви від держави, зокрема законодавчий принцип ненадання переваг з боку держави якійсь конфесії. Передача історично значимих приміщень і комплексів (Харків, Севастополь-Херсонес, Київ, Почаїв та ін.) лише одній Церкві, запрошення на акції державної ваги лише представників цієї ж Церкви, присутність в якості державної особи на різних урочистостях лише однієї Церкви, а нею є УПЦ МП, Президент цим порушує статтю 35 Конституції України, яка гласить, що “жодна релігія не може бути визнана Державою як обов’язкова”. Ніхто не заперечує права В.Януковича, як вірянина цієї Церкви, задовольняти свої релігійні потреби саме в її храмах, але ж не слід свої особисті симпатії і переконання піднімати до державного рівня. Подібне було і при В.Ющенку, але об’єкт симпатій тут був інший – Церква Київського Патріархату.

Якщо при адміністраціях попередніх Президентів України діяла Науково-експертна Рада з питань релігійного життя, то при нинішньому вона відсутня. Серед тих, кого залучають до написання матеріалів із релігійних питань для В.Януковича, ми не знаходимо **жодного** науково кваліфікованого релігієзнавця. Більше того, фактично ліквідовано передбачений Законом України державний орган з релігійних питань. Замість раніше самостійно діючого авторитетного в релігійних колах Держкому релігій чи Держдепу національностей і релігій, утворено в структурі Міністерства культури невеличкий департамент-відділ з питань національностей і релігії. Можливо, що цим переслідувалася мета введення проблем державно-церковних і міжконфесійних відносин в рамки правового поля, що має місце в демократичних країнах Заходу, але Україна має іншу історичну традицію

державно-церковних відносин, іншу загальну релігійну ситуацію і з цим варто було б рахуватися. Тим більше, що й самі найбільші конфесії країни наголошували на необхідності збереження такого державного органу.

Якщо сказати мовою законів, то мала внаслідок цього відбутися заміна «відокремлення Церкви **ВІД** держави» на «відокремлення Церкви **І** держави». Проте це, як засвідчують наші бесіди з конфесійними діячами, не відбулося. Держава знову стоїть над конфесіями - і не так в загальноукраїнському, як в обласних своїх виявах. Чинovníки при вирішенні питань релігійного життя ще часто діють «по поняттям», а не у відповідності із законом. Не передають релігійним спільнотам їм належне майно, зокрема культові будівлі, не виділяють землю під храмову забудову, фаворизують одні конфесійні інституції і водночас всіляко обмежують в діяльності інші, протидіють їх утвердженню, окрім, зрозуміло, московсько-православних спільнот, та ін.

А між тим хотілося б підказати владі ряд проблем, які варто актуалізувати, хотілося б водночас висловити і свої міркування щодо їх вирішення в контексті розбудови Української держави і нашого духовного відродження. Це, зокрема, політизація релігійного життя і клерикалізація світського, участь релігійних спільнот в духовному і національному відродженні України, втручання зарубіжних релігійних центрів в конфесійне життя України, міжнародне релігійне представництво України, доля і роль української релігійної діаспори, зокрема у збереженні закордонного українства, розвиток і характер функціонування релігійно-національних меншин, збереження сакральної культурної спадщини, поширення окультизму, збереження і відтворення саме української релігійної традиції тощо.

Маємо зростаюче втручання у сферу релігійного життя України не тільки зарубіжних релігійних центрів чи релігієзованих держав (зокрема Московського Патріархату, Ватикану, ісламських центрів), а й деяких посольств тих країн, що мають в Україні свою релігійно й національно налаштовану діаспору. Це - Росія, Ізраїль, Румунія, Угорщина, Польща, Вірменія, Німеччина. Релігійно-національні меншини починають діяти як своєрідні острівки цих держав на українських теренах. Верховній Раді варто було б прийняти спеціальні закони і про відносини з українською релігійною діаспорою, і про правові основи діяльності етноконфесійних спільнот в Україні.

Держава ще жодного разу не висловлювала свою позицію щодо набуття статусу Патріархату Українською Греко-Католицькою Церквою, чому всіляко протягом півстоліття активно протистоїть Апостольська столиця, діючи при цьому в злуці із Московським Патріархатом. А між тим це не тільки церковна проблема, а й суспільна. Саме Патріархат надасть УГКЦ можливість повного опікування українців на їх поселеннях в діаспорі, усунути ті відцентрові тенденції, які наявні в єпископських греко-католицьких структурах закордоння. Варте уваги влади також питання

організації в українському греко-католицькому світі ще однієї церковної структури, прихованих мотивів її формування і джерел фінансування. Маємо явні сліди зарубіжного втручання при чомусь незрозумілому потуранні цього розколу з боку українських владних структур. Комусь потрібна Україна конфесійно розколота, розшматована.

В 2011 році ми відзначили 20-річчя з дня прийняття Верховною Радою Української РСР Закону про свободу совісті і релігійні організації. Незважаючи на те, що він був прийнятий в комуністичні часи, редакція Закону виявилася такою, що він міжнародними експертами визнається одним із найдемократичніших у світі.

В чому основна перевага цього Закону перед раніше діючим законодавством років тоталітаризму? По-1, він пішов далі наявної в соціалістичних країнах свободи совісті (право вірити або не вірити), надавши свободу у сфері вибору віросповідань і свободу діяльності конфесійних спільнот навіть без обов'язкової офіційної реєстрації останніх. По-2, Закон гарантував свободу утворення релігійних організацій і свободу різноманіття діяльності релігійних організацій, в тому числі й позакультової, зокрема благодійності, спонсорства, видавництва тощо. По-3, Закон утвердив світськість державного життя, заборонивши політичну діяльність релігійних організацій, відокремив Церкву від держави і школу від Церкви. По-4, він надав статус юридичної особи релігійним організаціям, надав їм право мати майно, займатися виробничою і господарською діяльністю, мати міжнародні зв'язки із центрами і спільнотами одновірців тощо. Проте не все в діючому нині в Україні Законі про свободу совісті вже й так добре. Саме тому мали місце вже неодноразові спроби замінити його новим або ж внести в нього помітні корективи.

Що автора Післяслова особисто не влаштовує в діючому Законі?

Перше. Хоч цей Закон у свою назву включає слова «про свободу совісті», але права і можливості невіруючих громадян у ньому не розписані, вони (а їх до 25-30 відсотка в країні) не захищені від ворожості до них спільнот протилежної світоглядної орієнтації. **Друге.** Закон цей однобічний, бо ж він в деталях розписує право постановля релігійних спільнот, їх діяльності, але нічого не говорить про покарання в разі порушення розписаних в ньому прав і релігійних організацій, і державних органів. **Третє.** Закон не визначає, що є Церква і яку відповідальність за її діяльність несе її керівництво. Якщо Церква є спільнотою кліру і мирян, то за протиправну, політичну діяльність мирянських організацій, біляцерковних спільнот певних конфесій (наприклад, тих в УПЦ МП, які, пропагуючи російські монархічні настрої, обстоюючи ідею «русского мира», цим самим виступають проти державної незалежності України, проти її суверенності) має відповідати і керівництво певної Церкви). **Четверте.** Закон фіксує відокремлення Церкви (релігійних організацій) від держави і водночас не надає статус юридичної особи Церкві, а надає його лише релігійним організаціям. Тому Закон фіксує не рівних у своїх правових виявах суб'єктів:

держава виступає в Законі як всезагальний суб'єкт права, а Церква – на рівні своїх складових, а не на рівні самої себе як суспільної інституції. Скоріше Закон мав би надати право юридичної особи і Церкві, і релігійним організаціям. **П'яте.** Закон не врахував те, що відокремлення Церкви від держави не означає відокремлення її від суспільства. Як суспільна інституція, вона діє, а відтак слід розписати правові можливості її діяльності в соціумі у цьому статусі. Водночас тут же слід засвідчити чітко світськість української держави. **Шосте.** Закон говорить про відокремлення Церкви від держави, але майже нічого про відокремлення держави від Церкви, чим залишає певні можливості для неї втручатися навіть у власне релігійні сфери церковного життя. В Законі мусить звучати не ВІД, а І – відокремлення Церкви і держави. **Сьоме.** Закон забороняє політичну діяльність релігійних організацій і водночас дозволяє участь в політичному житті священнослужителям. Ця суперечність і призвела до того, що маємо нині «партійних батюшок (пасторів, рабинів, монашок тощо)», навіть «православних комуністів». **Восьме.** Закон застерігає ворожість одних релігійних спільнот щодо інших, але водночас він не говорить про форми покарання тих, хто на релігійному ґрунті розпалює міжконфесійну ворожнечу, формує нетолерантність міжконфесійних відносин. **Дев'яте.** Закон не передбачає покарання для тих релігійних спільнот, які виявляють антидержавну діяльність, працюють на ідеї сепаратизму, ліквідації державної незалежності України, є ворогами української України. **Десяте.** Потрібно узаконити правом комплексну експертизу новітніх як для України релігійних спільнот – соціологічну, світоглядну (чи то є релігійна течія), історичну, психологічну, етичну, правову.

Можна назвати ще ряд положень діючого Закону, які потребують зміни або доповнення, низку сфер релігійного життя, які потребують правового оформлення. Зокрема, варто чіткіше зафіксувати сферу міжнародного підпорядкування і зв'язків діючих в Україні релігійних спільнот, застерегти конфесійні спільноти від втручання в їх діяльність політичних партій, визначити право релігійних організацій на відкриття своїх конфесійних світських навчальних закладів різного рівня, передбачити державне фінансування суспільно значимої діяльності релігійних організацій та інше.

Закон мав би відвернути ту тенденцію до політизації релігійного життя і клерикалізації – державного, що має яскравий вияв в Україні в останні роки. Нехтуючи статтями Конституції і Законів, які відокремлюють Церкву від держави і гарантують світськість освіти, Президенти – і В.Ющенко, і В.Янукович - своїми розпорядженнями і практичними діями (про це вже говорилося вище) включає релігійний чинник у сферу державної діяльності, в діяльність державних інституцій (освячення приміщень державних установ, капеланство – в Армії, християнська етика – в державній школі та ін.). Більше того, має місце пряме втручання влади (навіть підміна) у сферу конфесійного життя (вирішення зверху питань організаційного життя релігійних спільнот,

перебирання на себе виконання деяких обрядових дійств, зокрема одержання великоднього вогню, та інше).

Детальний аналіз того, що відбувається у практичній сфері державно-церковних відносин України і у сфері практичної діяльності домінуючих в країні конфесійних чи церковних спільнот, дає підставу для висновку, що ми *рухаємося в напрямку ліквідації свободи совісті і навіть свободи віросповідань*, бо ж в офіційних відносинах держави і Церкви серед конфесійних організацій останньої вже з'являються її «любимчики».

Відтак хоч діючий Закон України про свободу совісті та релігійні організації загалом не викликає особливих застережень, все ж в ньому є ряд статей, які потребують доопрацювання і доповнення. Чому я наголошую на останньому – доопрацюванні і доповненні, а не заміні, бо ж боюся, що якщо попаде до Верховної Ради підготовлений новий проект Закону, то зрештою з нього залишаться, як кажуть, «рожки та ножки». Таке мало місце у нашого сусіда: після обговорення і прийняття нового закону Російською Думою маємо тепер такий його текст, який піддається критиці різними міжнародними правовими інституціями, а в самій Росії він діє із значними роз'ясненнями щодо його застосування. Депутати мають бути освіченими в проблемах релігійного життя, знати міжнародний досвід його правового забезпечення, перш ніж братися за формування законів, які його регламентують. Цього поки що в Україні не маємо, а влада ще часто в цій сфері діє «по поняттям», нехтуючи науковим опрацюванням проблем сфери державно-церковних відносин і приймаючи далекоглядні рішення щодо їх вирішення часто ситуативно, на буденному рівні, за принципом «я так думаю, а то є всезагальна і незаперечна істина». Тут доречно було нашому Відділенню підготувати й передати до Верховної Ради збірник міжнародних і українських правових документів з питань свободи совісті й релігійної діяльності, питань міжконфесійних і державно-церковних відносин.

Особливістю України є те, що на її теренах з'явився й активно діє громадський рух за свободу суспільного буття релігії. Зародився він насамперед в середовищі науковців-релігієзнавців, що придало йому відразу належну обґрунтованість, суспільну вагу і велику привабливість навіть в різних конфесійних колах. Прагнення й активні дії носіїв цього руху з утвердження в країні повної свободи віросповідань, толерантності міжконфесійних відносин, дотримання законності (зокрема міжнародних правових норм) у ставленні держави до релігійних спільнот і у виявах діяльності релігійних організацій сприяло тому, що Україна стала для інших країн взірцем того, як слід організовувати державно-церковні відносини, утверджувати свободу совісті. Про наш досвід українським релігієзнавцям приходилося говорити на багатьох міжнародних наукових конференціях, зустрічах релігійних і громадських діячів світу, в структурах Європарламенту і Парламенту релігій світу, писати про нього у своїх видруках в різних закордонних виданнях.

Особливістю вільнорелігійного руху України є те, що він виявився

співзвучним з демократизмом української держави у її ставленні до релігійної сфери, в активному підключенні різних конфесійних спільнот до діяльності світських рухів за релігійні свободи, в набутті системності діяльністю цього руху, в широкому запозиченні Україною міжнародних стандартів демократизму свободи совісті тощо. Багата видавнича діяльність українських науковців, що досліджують проблеми релігійної свободи, зокрема видрук шістнадцяти чисел щорічника «Релігійна свобода», біля 130 чисел місячника «Релігійна панорама», сприяла запозиченню і впровадженню в реалії життя міжнародного і регіонального досвіду ефективних форм роботи із утвердження свободного буття релігії.

Україну відзначає не голе декларування свободи віросповідань у своїх правових документах і промовах на конференціях, а наявність великого різноманіття форм роботи у сфері гарантування свободи віросповідань, толерантності їх взаємовідносин, наукової обґрунтованості державно-церковних взаємин, формування толерантності міжконфесійних відносин. Окрім традиційних науково-практичних конференцій з питань свободи суспільного буття релігії і її спільнот (а таких лише міжнародного масштабу при участі у їх роботі не одного десятка зарубіжних фахівців), ми ще маємо регіональні Дні релігійної свободи, щолітні молодіжні школи толерантності міжконфесійних відносин, міжконфесійні фестивалі художніх колективів, зацікавлені зустрічі з певних питань керівних діячів різних конфесій, написання інформативних праць про різні конфесії, тематично спеціалізовані радіо- і телепередачі, роботу міжконфесійної бібліотеки тощо.

Роль організатора роботи з утвердження свободи совісті в українському суспільстві перебрав на себе на декілька років Центр релігійної інформації і свободи Української Асоціації релігієзнавців. Саме він ініціює разом із закордонними, скажемо так, свободорелігійними центрами і проводить саме на теренах України (переважно в Києві) низку вагомих, за присутності на них десятка зарубіжних гостей-фахівців, міжнародних науково-практичних конференцій з проблем свободи буття релігії і віросповідань, толерантизації міжконфесійних відносин. Утвердженню свободного буття релігії в Україні у великому різноманітті її конфесій сприяють також видрукувані УАР щорічник «Релігійна свобода» і щомісячник «Релігійна панорама», чисельні наукові збірники з теми, біля десяти щорічних наукових конференцій на теренах України з питань міжконфесійного порозуміння в різних областях країни.

При цьому ми, науковці, прагнемо наголошувати не на тому, що різнить релігії, а на тому, що їх єднає. Єднає всі релігії насамперед любов до людини, їх всеохопний гуманізм. Здолати міжконфесійну упередженість може слідування обґрунтованому Папою Іваном Павлом II принципу «Вибачаймо!» і главою УГКЦ Любомиром Гузарем принципу «Забудьмо!».

Об'єднати всіх людей в одну релігію не можна. Історичні умови їх буття, культурна і конфесійна традиція, етнічна ментальність різних народів зумовили особливості їх релігійності. Її слід сприймати як даність і не

зневажати. Релігії, навіть конфесійно споріднені, можна єднати духовно, а не організаційно, як це дехто сподівається, породжуючи відтак міжрелігійну упередженість, а то й ворожнечу. Конфесійну упередженість більшості не можна вгамовувати якоюсь правовою заборонаю діяльності певних конфесій, частіше релігійних меншин. Історія засвідчила те, що такий спосіб боротьби держави з деякими діючими на її теренах конфесіями не призводить до їх зникнення, а заганяє їх у підпілля, виключає будь-які знання про діяльність цих спільнот, окрім оприлюднених про них вигадок релігієзнавчо і правово недоосвічених журналістів.

В принципі якихось псевдорелігій не існує. **Будь-яка з наявних конфесій, релігійних течій у своїй формі, суті й компонуванні віроповчальних положень є людським витвором, а відтак має надто багато суб'єктивного.** Бог не є антропоморфною істотою. Відносини з ним не мають уподібнюватися діловим відносинам між людьми. Релігійність, як мудро зауважив наш Григорій Сковорода, це насамперед Богомисліє, а не рукомахання, бо ж Бог не десь інде, а в тобі. Ми ж маємо нині, особливо в традиційних формах християнства, таке його обрядове заземлення, якого навіть не було в давніх релігіях Греції чи Риму. Прокручуються з року в рік одні й ті ж тисячолітньої давності обрядові форми, які вже сприймаються освіченим християнином не інакше як залишками язичництва в християнстві. Маємо невинувдане роздвоєння Церкви на мирян і клір при гіпертрофованій сакралізації останнього, якомусь лакейському благоговінні перед ним.

Відтак поява нових течій в християнстві є не якоюсь випадковістю, як зазначає у своєму прараграфі в нашій книзі Л.Филипович, а своєрідною реакцією на консерватизм традиційних його течій, виявом пошуків у тому ж християнстві того, що було в нього до нововведень Вселенських Соборів і Отців Церкви й що часто страждає далекою від Істини суб'єктивністю. Причин і мотивів іншого від традиційного сприйняття християнства є багато. Якщо богослов якоїсь конкретної конфесії це сприймає за ересь, то релігієзнавець в цьому вбачає, з одного боку, подальший розвиток конфесії, а з іншого – право кожного на свободу в релігії. А оскільки в громадянському суспільстві кожна людина є суверен, то ми допускаємо і по-своєму обстоюємо цю її суверенність і у сфері релігійного життя.

Зміст Українського Закону про свободу совісті, правові положення інших наших документів з питань релігійних свобод повністю відповідають міжнародним документам з права релігії на вільне функціонування в суспільстві, з права особи на вільний релігієвибір. Міжнародні експерти завжди відзначають високий демократизм нашого Закону. Як вже зазначалося вище, він насамперед гарантує суверенність особи в суспільстві, повноту її прав незалежно від її ставлення до релігії, від її світогляду і віровизнання. *«Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і релігії, сказано в ст.2 Закону. - Не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії...»*.

В цитованій статті Закону я виділив слово *ніхто*. Відтак особа є абсолютно незалежною у своєму світоглядвиборі, виборі релігії. Навіть держава не може, більше того – не має права офіційно не визнавати окремою особою, спільнотою її громадян вибрану релігієналежність, зрозуміло, якщо обрана релігійна організація не порушує у своїх зовнішніх виявах громадську безпеку і порядок, не посягає на життя, здоров'я і цивілізовану мораль, не обмежує права і свободи інших.

Тому дисонансом установці Закону «ніхто не може», як зазначалося вже вище, звучить його п'ята стаття, яка говорить про «відокремлення Церкви (релігійних організацій) від держави» і не відокремлює останню від Церкви, дає можливість їй втручатися в релігійне життя. Це подеколи ми й маємо, коли із-за особистих симпатій чи антипатій державного службовця, шляхом реєстрації чи не реєстрації відповідним державним органом виявляється прагнення втрутитися в релігієвибір громадян, яким Закон гарантує право на свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором, відповідно до статті 2, «сповідувати або не сповідувати будь-яку релігію, або не сповідувати ніякої».

З цих обставин і маємо факти офіційного невизнання права на релігієвибір окремих громадян, абсолютизацію права лише на релігійність (і до того ж певної конфесійності). Особи, які є державними службовцями різних посадових рівнів, свою релігієналежність виявляють не як свій духовний інтим, а як один з обов'язків своєї державної служби, спонукаючи священнослужителів при цьому їх сприймати не як рядового парафіянина, а як світського владику, від якого залежить твоя суспільна функціональність. Відтак невідокремленість держави від Церкви створює простір для зловживань, правового волюнтаризму при реєстрації релігійних громад чи конфесійних спільнот, вирішенні питань релігійного буття.

Якщо й треба удосконалювати діючий Закон, то, на мою думку, не на шляхах подальшого зміцнення його ВІД, як цього прагнуть, а встановлення І, тобто має бути відокремлення *Церкви І держави*. Ось тоді наш Закон буде повністю демократичним. За нинішньої його редакції він утримує можливість вільних діянь держави на релігійних теренах.

Як відомо, підпис України стоїть під прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1948 року «Загальною декларацією прав людини» Тому її положення є правовим документом і для нас. Декларація фіксує насамперед рівність всіх людей, а відтак закликає до життя в душі братерства. Відмінність між людьми, в тому числі і в їх релігійній належності, не дає підстав для позбавлення когось якихось прав і свобод (ст. 1 та 2).

Для нас в Україні важливими є статті 18 та 19 «Загальної декларації з прав людини», прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН ще в 1948 році. Згідно цього міжнародного документу урівнюються в правах люди різних світоглядних орієнтацій, релігійних і нерелігійних, засвідчується право людини обирати не тільки релігію, а й атеїзм. Свободу релігії Декларація чітко розбудовує до свободи віросповідань, що передбачає «свободу міняти

свою релігію чи переконання”. Цим самим застерігається нав’язування якихось конфесійних поглядів, перетворення якоїсь релігії і її організації в державну. Декларація гарантує сповідування кожним своїх вірувань “як одноосібно, так і разом з іншими, публічно або приватно в ученні, богослужінні та здійсненні релігійних та ритуальних обрядів”. Ця стаття є гарантом права на вільне об’єднання одновірців у свої релігійні організації, створення ними своїх церков, а відтак обов’язку офіційного визнання їх державою.

Декларація не лише гарантує право на свободу переконання, пошук, одержання безперешкодне дотримання їх, а й право на вільне вираження своїх переконань та ідей, поширення інформації про них. І що важливо, “будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів”. На останньому слід наголосити, а то часом, особливо з боку історичних церков, звучать докори на адресу держави, що вона повідкривала кордони і понавпускала в Україну різних місіонерів і сектантів. А між тим держава тут діє в нормах міжнародного права і порушувати його, як суб’єкт міжнародних відносин, не може. Відокремивши Церкву від себе, держава не повинна фаворизувати одну чи декілька конфесій, а до інших виявляти свою неприязнь. Тут вже справа за самими Церквами так налагодити духовну відпорність у своїх вірних, щоб вони сприймали іноконфесійну пропаганду як щось чуже, далеке від духовності українця. Живий приклад цього. Якщо в галичанському регіоні надто успішно організована конфесійна просвітницька робота традиційних Церков, то й маємо, що новотвори тут становлять лише 1% від загальної кількості релігійних організацій. Там, де її немає, зокрема у східних областях України, новотвори складають до 20%. То ж не держава має захищати історичні Церкви, а вони самі себе.

Своєю 26 статтею Декларація вимагає від освіти всебічного розвитку людини, сприяння взаєморозумінню, дружбі між народами і релігійними групами. Відтак тут маємо застереження від наявної нині в Україні конфесіоналізації (у нас – християнізації) освіти, бо ж це аж ніяк не сприяє порозумінню і толерантності, а тим більше – всебічному розвитку.

Документ чітко визначає ті мотиви, які можна застосувати при обмеженні релігійної діяльності. В цьому українські значною мірою співзвучні з ним. Ними є відсутність в умовах демократичного суспільства належного визнання й поваги прав і свобод інших, недотримання справедливих вимог моралі, нехтування нормами громадського порядку і прагненнями людей до загального добробуту. Шкода лише, що ці міжнародні правові норми свободи совісті, релігії та віровизнань не стали реаліями в багатьох країнах світу, що дехто і в нас прагне прийняти такі окремі положення в Законі “Про свободу совісті та релігійні організації”, які явно дисонують із чіткими й зрозумілими положеннями “Загальної Декларації прав людини” ООН.

Всі положення важливого документу ООН – Декларації з прав людини мають пряму правову силу й на українських теренах, а відтак вони мають враховуватися при формуванні і прийнятті українських законодавчих актів,

що стосуються прав людини. Це хотілося б наголосити особливо нині, коли ми спостерігаємо прагнення влади всупереч міжнародним й українським правовим нормам і здоровому глузду, всупереч Європейським нормам, до яких прагне ввійти Україна, клерикалізувати країну, Конституцією якої Церква відокремлена від держави. При цьому, в угоду саморекламі й сумнівному самоутвердженню, нехтується традиція цивілізованих країн, факт поліконфесійності й полісвітоглядності України, можливі інші думки. У світській державі не може бути державної чи офіційної релігії або Церкви. Нині ж маємо прагнення з використанням державних на те коштів знехтувати цим принципом. Та й певне це нині не на часі при всіх економічних тяготах країни, при наявному в ній поділі на Схід і Захід, протистоянні Церков і навіть релігій. Декларація чітко наголошує на тому, що всі люди народжуються рівними, що кожному належать рівні права, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігій та ін. То ж ті, хто творить державну Церкву чи релігію, в такий спосіб утверджує в країні нерівність, ділить людей за їх віросповіданням на державницьких і недержавницьких (а то й навіть антидержавницьких).

Найважливішими статтями, які стосуються сфери нашого зацікавлення, є 18 і 19 Декларації. Тут насамперед говориться про те, що кожна людина має право на свободу думки, свободу совісті. Відтак не є чимось антизаконним, якщо в суспільстві будуть люди, які не дотримуються релігійних поглядів (а таких у світі нині більше мільярда), будуть існувати об'єднання атеїстів. Нині в громадській думці України чомусь наявність в людей атеїстичних поглядів розглядається як якась крамола, навіть злочин. Дивним є те, що домінування таких і всілякі перешкоди релігійності в комуністичні роки розглядається нині як вияв злочину, а прагнення тепер клерикалізувати всі сфери суспільного життя (при цьому надто примітивно, на рівні середньовіччя), антизаконно просунути релігію в освіту й культуру постає чомусь як благо. Хоч при цьому мусимо констатувати, що в нинішньому нашому суспільстві, де релігійними постають понад 70% громадян, вияви аморальності не йдуть ні в які порівняння з наявністю таких в комуністичні часи. Проглядається така закономірність: чим більше суспільство стає релігійним, тим більше воно морально деградує.

Декларація проголошує право кожної людини не тільки на свій релігійсвибір, а й на її свободу в зміні своєї віросповідності, релігійного переконання. Чомусь останнє у нас викликає особливу тривогу. Наявне прагнення утвердити якусь моноконфесійність, зміну віросповідань подати навіть як злочин. При цьому не враховується те, що молодь не сприймає застарілі, архаїчні, сформовані десь півтора тисячі років тому форми богослужіння, прагне виступати активним учасником богослужбового дійства, хоче знати релігію, а не тільки бачити її у священничому виконанні, бажає його сприймати по-сучасному музично оформленим. Не враховується також і те, що сучасно мислячу віруючу людину цікавлять не стільки її есхатологічні, потойбічні перспективи, а питання «тут і тепер» - міцне

здоров'я, сімейне благополуччя, духовна самореалізація та ін. Ще одне. Основна парадигма християнства – вчення про своєрідну відплату при визначенні питань буття кожного в потойбіччі - розрахована на людей старшого віку. Молодь, якій ще далеко до межі життя, ці питання є нецікавими й неактуальними. Відтак зміна віросповідань, особливо тих, які несвідомо визначені батьками, постає як цілком природне явище. З цим не рахуються, особливо конфесійно заангажовані деякі журналісти й захмільовані релігієзнавці, вони прагнуть подати поліконфесійність як вияв якоїсь суспільної трагедії. А між тим це є ознакою того громадянського суспільства, яке розбудовує також і Україна, і в якому кожна людина є сувереном своєї долі. А оскільки сповідування релігії передбачає поєднання її вірних в певні спільноти, то Декларація гарантує «свободу сповідувати свою релігію чи переконання як одноосібно, так і разом з іншими, публічно або приватно в ученні, богослужінні та здійсненні релігійних та ритуальних обрядів». Отже, ніхто не має права забороняти тій чи іншій спільноті дотримуватися її традицією визначених обрядових форм. «Кожна людина має право на свободу переконань і вільне вираження їх».

Водночас певно що треба рахуватися з тим, що вже не одне покоління не є мешканцем села і нагадування їм селянських традицій, згадка про них постає вже як етнографізм, а не світоглядно виховний чинник. Тут варто згадати цікавий спомин главою УГКЦ Святославом Шевчуком його бесіди з одним молодим мирянином. Останній порівняв оздоблення богослужінь в Східних Церквах із етнографічними витворами, що експонуються в музеях. При цьому наголосив, що в музеї ходять не щодня, а принаймні раз-два на рік, бо ж інакше все те надоїсть. Сама згадка владикою цієї розмови засвідчує визнання ним необхідності змін культової практики, богослужбових храмових вистав, якщо Церква прагне вижити в умовах нинішнього секуляризованого світу.

Тут варто звернути увагу ще на один аспект християнської дійсності. Релігія християнства постає як релігія смерті, діяльної підготовки вірянина до життя в потойбіччі, життя як праведника після Божого суду. Тоді стає зрозумілим те, чому молодь в масі своїй ігнорує храмове життя, де її принижують гріхом і водночас радять жити смертю, а не радістю сьогодення. Зауниверний спів за упокій, а не за щасливе, діяльне життя на Землі, молодь не захоплює. Вона ногами протестує проти так зорієнтованого християнства, християнства, яке своїм змістом живе ще в перших століттях нашої ери, оповідями про християнське життя, з різними його виявами і чудесами, що подаються в християнських першоджерелах. Для самозбереження християнству треба переорієнтуватися на життя його вірянина тут і тепер, а не на його минуле, а чи ж фантазійно описане майбутнє, що наступить десь і колись.

В Декларації ООН про права людини наявне ще одне положення, яке чомусь при оцінках виявів релігійного життя залишається непоміченим. Це право на «свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї

будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів». Наголосимо на цих останніх положеннях 19 статті Декларації: «будь-якими засобами» і «незалежно від державних кордонів». Відтак ті форми місіонерства, до яких вдаються протестантські і деякі нові релігійні течії (зокрема, відвідини свідками Єгови громадян на дому, поширення ними своїх видань, проведення протестантами різних молодіжних заходів, зустрічі мормонських місіонерів з молоддю тощо), не є антизаконними. Вони мають проснути традиційні конфесії від обмеження своєї євангелізаційної діяльності лише огорожено храму, до встановлення фіксованого членства вірних своєї парафії, а відтак і до постійної затурбованості щоденням своїх парафіян.

Часто ще можна почути докори державі: відкрили кордони, понапускали різних проповідників і т.п. А на якій підставі держава має їх закривати? Церква відокремлена від держави і остання не має вирішувати ваші проблеми з відсутності в храмах вірних, із навернення молоді. ООНівська декларація прав людини чітко забороняє це робити. Відтак традиційні Церкви мають вчитися жити за умов свободи віросповідань, самі створювати таку духовну екологію, яка захистить її вірних від місіонерства різних прийшлих місіонерів, проводити своє місіонерство, а не чекати, коли держава закриє кордони, заборонить всі, навіть не тільки нові, а й нетрадиційні конфесії, й цим нібито всіх зорієнтує у відкриті двері храмів. Якщо на цей час хтось не зайшов туди, то й потім не зайде. Бідую буде, якщо за цих обмежень, ця особа піде, як ми кажемо, «в трубу» на Майдані Незалежності, морально збочиться. Я тут пошлюся ще раз на досвід тернопільців. В них лише 11 громад нових релігійних течій з понад 1700. Це засвідчує вміння тернопільських священників працювати з вірними, бути з ними не лише в храмі, а й поза ним.

Декларація наголошує на необхідності спрямування освіти на всебічний розвиток людської особистості, на сприяння її «взаємопорозумінню, терпимості й дружбі між усіма народами, расовими й релігійними групами». Проте ця 26 стаття Декларації в Україні не знаходить свого повного виявлення. З волі В.Ющенка, а то його місцевих державних адміністрацій, всупереч Конституції і законам про свободу совісті й освіти до навчальних планів шкіл вводять уроки з християнської етики, не рахуючись при цьому з полісвітоглядною і поліконфесійною належністю батьків дітей, які тільки одні мають право, а не Президент, визначати те, будуть їх діти одержувати релігійну чи світську, ґрунтовану на підвалинах науки, а не міфів і різних тисячолітньої давності оповідей, освіту. Дітей, які не вивчають християнську етику, на той час відправляють в коридор чи кудись ще. Сам факт такого розділення, зрозуміло, формує міжконфесійну відчуженість і стовідсотково сумнівно, що робить дітей моральними, не упередженими. Не годинний урок із моралізаторським змістом, а сім'я, батьки, література, спосіб і умови суспільного життя й міжособистісних взаємин постають основними чинниками формування морально здорової людини. Для релігійного навчання і виховання конфесійні організації мають (і мають на це

право) належно організувати роботу своїх недільних шкіл, а не прагнути за допомогою держави лінивим від цього священослужителям збирати дітей. Вони мають налагодити написання і видрук підручної літератури для цих шкіл, виготовлення унаочнення тощо. Цього, наскільки знаємо, немає. В цьому активнішими є протестантські і неохристиянські конфесії, а так звані історичні Церкви хочуть без зусиль одержати собі аудиторію. Але це ж є явним виявом прозелітизму, який вони засуджують з наявності в інших, але не у себе. Згідно Конституції в країні має бути наявною рівність віросповідань. Держава не має права забезпечувати освітянський процес якійсь одній із офіційно зареєстрованих нею конфесій.

Декларація визначає ті обставини, на які можна посилалися при обмеженні релігійної діяльності. Ними є: необхідність забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших; необхідність задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку й добробуту людей.

Загальна декларація прав людини ООН послужила тією засадичною основою, на якій опісля розроблялися й приймалися інші міжнародні документи з питань свободи релігії, зокрема «Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин», «Європейська конвенція з прав людини», Рекомендація ПАРЄ «Релігія та демократія» та ін. Оскільки Україна є членом низки світових організацій, насамперед ООН, то цією Декларацією й іншими міжнародними правовими документам з релігійних питань слід керуватися при розробці відповідних статей Конституції, закону про свободу совісті та релігійних організацій, інших національних правових ухвал.